

otázkám bohoslovným a morálním, podnícené spory s teologem táborů Mikulášem Biskupcem (O těle božím, 1422; Replika proti Biskupcovi, kolem 1425) a s hlavou utrakvistické církve Janem Rokycanou; s ním diskutoval ve spisku Replika proti Rokycanovi (1433-1434) zejména o pochybném prospěchu, který plyne lidu z působení učených teologů, a o víře v očistec. V tomto spise se však zároveň vyhranil rozdíl mezi názory Chelčického a mluvčích husitských stran v otázce eucharistie, tj. tělesné přítomnosti Kristovy v oltářní svátosti. Chelčického stanovisko nepřipouštělo možnost, aby řešení této otázky bylo podnětem k věroučnému sblížení s římskou církví, jak tomu bylo u konzervativní pražské strany. Z těchto sporů a vyrovnávání s názory přátel i protivníků se formoval světový názor Chelčického. Neméně významnou úlohu pro jeho utváření však měl těsný vztah k denní venkovské skutečnosti, která Chelčického obklopovala a pod jejímž vlivem se stal mluvčím venkovského lidu. To je patrné v *Postile*, která uzavírá první období jeho tvorby přinášejíc souhrn, i když prozatím ještě nikoli systém jeho názorů.

Porážka revolučního hnutí a uzavření kompaktát tvoří přelom v díle Chelčického. Hluboké zklamání se odrazilo v drobných traktátech druhého období jeho tvorby. Často se zdá, že v nich promítá Chelčický do vize rozvrácené církve a společnosti zklamání z výsledků revoluce. Nejvýraznějším dílem tohoto mysticizujícího a vizionářského období je dvojitý traktát *O šelmě a obrazu jejím* (1433) s nejostřejší kritikou vládnoucí vrstvy.

K novému tvůrčímu činu dospívá pak Chelčický až v letech čtyřicátých, kdy vrcholil celé jeho dílo rozsáhlým spisem *Siel viery*, syntetizujícím názory Chelčického na církve a společnost, zejména z hlediska spravedlivého uspořádání prostých vztahů mezi lidmi. V závěrečném období své tvorby se Chelčický vracel též k formě drobných traktátů určených často konkrétním adresátům. Na rozdíl od svých počátků se však již nestaví do úlohy odpůrce, nýbrž učitele; píše hlavně pro členy vznikající jednoty bratrské, která se kolem něho již po řadu let formovala. Přesto však ani nyní nemizí z prací Chelčického polemický tón docela, jak ukazují např. traktáty *Řeč sv. Pavla o starém člověku* nebo *O staré a nové víře* a o obcování svatých.

Jako spisovatel vzdálený pražského centra a nezatížený tradiční učeností vypracoval si Chelčický svérázný styl. Jeho výraz, prosycený biblickými citáty, není vybroušený a postrádá lehkosti. Chelčický rád kupí své představy do shluků a jeho věta, nemající úměrně členěnou stavbu, je přetížená až do nepřehlednosti. Přesto však projev Chelčického, nenucený a nevyumělkovaný, je dobře srozumitelný. Po stránce ideové si ceníme toho, že Chelčický dovedl odhalit příčinu bídy selského lidu a neúprosně kritizoval nespravedlivost soudobého společenského řádu; jeho slabina však byla v tom, že odmítl spravedlivý „tělesný boj“, který jediný mohl vést k rozřešení společenských rozporů.

O BOJI DUCHOVNÍM

Toto první dílo Chelčického vzniklo r. 1421 ze sporu s mistrem Jakoubkem ze Stříbra o právo na spravedlivou válku. Chelčický vychází z bible jako z nejvyšší autority a důsledně se staví na stanovisko vyjádřené v přikázání „Nezabiješ“; odmítá jakoukoliv válku a připouští jen „duchovní boj“, tj. boj proti dábelskému pokušení. Traktát byl velmi závažný v době, kdy se stala přední otázkou dne obrana českého státu proti Zikmundovi, protože vlastně odsuzoval revoluční praxi a hlásal trpnost. I když jde o literární prvotinu, jeví se zde Chelčický již jako autor důsled-

ného světového názoru; myšlenky zde zachycené nacházíme pak v různé formě v celé jeho pozdější tvorbě. Jasně se zde vyslovuje proti učenosti čerpající jen ze spisů autorit, ale nepřinášející nic k řešení otázek samých.

A protož die Apoštol: „Vezměte meč ducha, jenž jest slovo božie!“ Nenie meč těla, ale ducha. Protož ten, ktož podlé ducha živ jest, rozumieť ten tomu meči a ten muož bojovati tiem mečem duchovním proti dáblu duchovnímu a chytrému, ale lidé slepí a tělešní nemohú v tom boji dáblu se brániti, nebo jeho nevidie, jsúce ve tmě jeho. Ale nepřipravuje tuto Apoštol lidí k bojuom tělešným, protož nevelí jim meče tělešného bráti. Učí Apoštol Římeníny, aby poddáni byli římskému pohanu césaři, a die Apoštol o jeho meči, že „darmo nenosí jeho, ale učiní vuoli boží“. Někdy tiem mečem mnoho hlav stíná svatým lidem, jakož i svatého Pavla zbavil jest hlavy římského césaře meč. Protož darmo jest nebyl, ale buoh požíval jeho na pomstu těch, kteří sú se jemu protivili. Ale to slovo když se die „ne nadarmo meč nosí“, nenie slovo života věčného, ale toto slovo „meč ducha vezměte“, to jest slovo života věčného; nebo ktož má ten meč ducha, muož zbíti jím nepřátely duchovnie všecy, ale tiemto, ješto jeho darmo nenosí césar a pohan římský, tiem muož živé zmořiti a do pekla je poslati. Etc.

A dále die Apoštol: „Všelikú modlitbú modléce se po vše časy v duchu a v něm bdiece ve všelikém snaženství a prosbě za všecy svaté i za mě, aby mi byla dána řeč v otevření úst mých s doufáním známo učiniti tajemství čtenie, pro něžto poselství ději v tomto řetězu.“ To také velmi potřebné jest k tomuto boji duchovnímu modlenie, protož po meči praví o modlení. Nebo i spasitel řekl jest: „Modlte se, a nevejdete v pokušení.“ A že tento boj duchovní veškeren na pokušení záleží, protož z potreby mají se modliti ti, kteříž v tento boj mají a chtějí jíti, nebo to všecko oděnie, kteréž jest prvé jmenoval, to nestačí v tomto boji proti dáblu. A to diem: ovšem vždy nestačí proti takové nepřizní ukrutné a chytré to oděnie. A také nestačí pro náš nedostatek, tak že se ne vždy v to oděnie u plně obláčíemy po všecy časy. Ani také pro to muož stačiti, nebo nižádná dobrota člověka zde na zemi nemá té moci, aby ostála před tú ukrutnú mocí dáblůvú, ale sama najvyššie moc božie zachová člověka před tú mocí a zlostí ukrutnú dáblůvú.

Protož ani rozumějice, ani mohúce sami od sebe k tomu boji přistúpiti, máme se modliti bohu, žádajice vždy múdrosti, síly i pomoci od boha, a netoliko pomoci, ale toho, aby nás ráčil zachovati od jeho vysoké chytrosti, ješto jest nad naši moc i smysl, aby on podlé svého diela, kteréž jest počal v nás dělati podlé milosti své nesmírné, tak aby dokonal. Neb ovšem bez našeho zaslúžení vykúpil jest nás z rukú toho dábla ukrutného, takéž dokoná to v milosrdenství svém. V uostřehání od našeho nepřitele dábla, od jeho vysoke zlosti my se máme pilně odieti neb obléci v uoděnie božie,

což na nás záleží, aby námi nescházelo, což na naši síle a opatrnosti jest.
40 A což nám to nestačí, za to se máme modliti bohu, aby on nás posilnil
a zprostil z rukú ďablových. Nebo jisté jest to, když kto má neb zná se
v tomto nebezpečnosti a volá k bohu, žádaje spomoci od něho, tehdy nemá
té moci ďábel tak, jakož chce, tak aby nad moc člověka mohl se pokusiti
45 více pokusiti jeho, než muož sněsti, a učiní prospěch pokušením toho
člověka, kterýž se modlí jemu u pokušení svém, a zproští jeho od síly ne-
přítele. Jakož die svatý Petr: „Zná pán bůh spravedlivé z pokušení vysvo-
boditi, ale nemilostivé ke dni súdnému zachovati k mučení.“ Protož když
zná pán buoh a chce vysvoboditi z pokušení, tehdy velikú nádeji máme
50 v něm položiti a vždy často z úmysla modliti se jemu za to, aby on nás sám
ostřiel a zprostil od zlosti šatanovy.

A potom velí Apoštol bdieti v něm ve všelikém snaženství. A to všecko
pilné jest mieti k tomuto boji, bdieti pilně v něm patřiece na něho, kterak
bychom v něm ostáli právě skrze vieru a lásku ve všech stranách viery
55 a právě abychom všemu rozuměli, což potřebno jest v té viere i v příkázani
jeho. Tak máme v tom bdieti, aby on byl rozumien právě od nás. A také
máme bdieti v něm, patřiece na to, abychom nižádným obyčejem z něho
nebyli vytrženi jakožto z kořene svého. Protož vždy nad sebú pilnú stráž
ve všem majíce, což činíme, i okolo sebe, aby ďábel, vida nás ubezpečené
60 a netbavé, i nepřístupil zlostně k našemu srdci sobě nedalekému a tu by
nás ranil ranú smrtedlnú, kdež bychom se nezhojili.

A die dále Apoštol „ve všelikém snaženství“. A to vše pilné věci sú
k tomuto boji, o němž řeč máme. Nebo léni lidé nehodie se v tento boj, nebo
lenost jest oděnie ďablovo proti tomu člověku. Ač by ďábel neměl jinudy
65 přístupu, ale skrze lenost bude mieti, a velmi snadný, nebo se v lenost oděje,
dosiehne všeho člověka skrze ni. Ale snažnost shromazdí na se mnoho
dobrého a nutí boha, aby nám dobře udělal, jakož sám die: „Ktož hledá,
ten nalezne.“ A opět jinde die: „Majície mu dáno bude,“ to jest majície mu
žádost a snažnost a vieru. Protož ve všem snaženství jest potřebie nám,
70 nebo v zisk jest nám dán život tento, abychom mnoho úžitka shromazdili
do života věčného skrze snažné úsilé a skrze pokušení mnohá tohoto
života. Také snažnost ve všem jest potřebná pro ďábla, abychom jemu
příčiny nedávali proti sobě opuštěním dobrého a nechutným děláním dob-
rého, aby v nás skrze to nespátřil srdce neupřiemého a necelého, vida, a my
75 jako za dluh děláme skutky božie. A z toho opět rozumie ďábel, kterak má
přístupiti k nám, nebo skrze lenost a nechutné dělánie skutkuov božích sami
se zradíme ďáblu, že on z toho srozumie, které věci muož uvěsti na toho
člověka. Ješto tak necelé u bojích shledává je, jakož příčinu najbližší uzří
ke zlému, v to jeho potiehne.

80 Potom die Apoštol, aby se modlili za svaté i za něho. Za svaté, kteří

usilujú zde v dobrých skutciach a v pokušeních. A to proto mají se za svatě modliti, aby v dobrém zuostali. Nebo přikázanie božie jest k tomu, aby jedni druhé milovali; protož z toho milovanie přikázaného mají se modliti jedni za druhé za to, aby spaseni byli, v dobrém setrvajíce. Ale sám za se s příčinú velí se modliti Apoštol. Potřebu zvláštní ukazuje, pro kterou jich 85 žádá, aby se zaň modlili, řka, „aby mi dána byla řeč k mluvení a v otevření úst mých známo učiniti tajemství čtenie s doufáním.“ A v té řeči ukazuje Apoštol, že nenie dostatečnost v nižádném člověku k tomu, aby se mohl naučiti v kterém umění takové věci, aby skrze to umění mohl učiniti známo 90 tajemství čtenie, ale musí tu býti dar boží zvláštní. A diem zvláští, nebo ne každý dar k tomu dostatečen jest, nebo Apoštol měl jest dar boží k tomu, aby zvěstoval čtenie, ale toho dokonalého daru neměl jest v tu chvíli, aby mohl tajemství a múdrosti božie nebo skryté věci zvěděti, aby to jiným k úžitku zjevil, nebo ani apoštolóm takové tajnosti nebyly sú 95 zjeveny tak prostě bez modlenie jich i jiných svatých lidí za ně.

Ale to jest hrozné přieliš nám tak nebezpečným lidem, ješto darův božích nemáme k takovým věcem velikým, aniž se za to modlíme, ani se umieme modliti bohu za to, aby nám dary své dal k tomu, abychom mohli zjevití tajemství čtenie. Protož neúžiteční, nemocní, neupriemí sme, 100 a proto mnoho bluduov zjevujem skrze čtenie, toliko podlé měr cizích smyslův a nápisův, ale sami sme mrtví a opuštění. Protož ne tajemství pravdy skryté zjevujem ve čtení, ale bludy, kteříž sú v dáblu skryti dávno, pod slovy čtenie v lidi rozséváme. Jakož známo jest to nynie v Čechách veliké zlé a nebezpečné, kteréž proto jest přišlo, ješto mnoho jest těch 105 slepých učitelův. Nebo když nic takoví lidé duchovní nevládnou věrou a písmý podlé daruov božích a zjevenie světla duchovníeho, ale tak prostě podlé nápisův literních, ti nemohú nižádné psané liteře, ač jie mnoho bude, nelze jest jim postihnúti pravého smysla viery bez daruov ducha svatého. A to vidíme nynie zjevně u vuodcích takových, že jediné vo tom pracují, 110 aby knih mnoho shromazdili rozličných doktoruov. Kdež které co nového zvědie, an se zjeví, tak ihned kúpí to nebo najieti musí a mnoho peněz na to naložiti nebo samému psáti jest. A když mnoho těch knih doktorských shromazdie, tehdy se vzedmú v pýchu, jako by již mnoho uměli. Ale pro ty mnohé knihy nic viery nepožívají, jedno proto, že nemohú zčisti ani srozuměti těch knih mnohých, a druhé proto, že ti mnozí doktorové nesrovnali sú se v nápisích svých. Jedni přímo podlé viery vykládali sú písma, a druzí slevovali a slabě položili sú a některé věci sú bludně vykládali, nebo sami zlé životy vedli sú. Protož takoví syroví lidé, čtúce v těch knihách 115 mnohých, nespravie se u viere. Nebo což jeden doktor tuze napomíná vo chudobě kněžské, že nemají zbožie mieti, to druhý všecko oblehčí zase, že mohú mieti. A tak o mnohých kusiech viery mají se odporně.

Protož kněstvo, ješto se ovšem zakládá na knihách, nespraví se tu,

ale více se splete v rozumu. A že proto nic jistého nemohú lidem praviti
z viery a té cesty apoštolské nenásledují, aby se modlili sami, ani o to stojie,
125 aby se jiní lidé za ně modlili bohu, aby jim dal dar, aby mohli zjeviti tajné
rozumy ve čtení popsané, ale zpolehše na mnohé knihy i mnie, by všecko
věděli, ale jistě žeť nevědie pravdy čtenie, protož blúdie i s lidem, jako slepí
podlé stěny šámajíce se. Ale tento svatý člověk z pokory žádá od jiných,
130 aby za něho prosili boha, aby jemu dal ten dar, aby skrze něj mohl zjeviti
tajemstvie čtenie, ješto jest skryto v písmiech prorockých a v Zákoně
starém a v sloviech neznámých. Nebo čtenie jest pravda každá svědectvie
vydávající o Kristovi i o jeho cestách, a to v písmích Zákona starého
v podobenstvích a v sloviech neznámých skryto jest.

Protož Apoštol daru žádá od pána boha, aby mohl z těch písem pravdu
135 lidem zjeviti, aby tudy v lidu utvrdil pána Ježíše Krista dokonale, aby nebyl
pohnut v pokušeních, v svodiech chytrých o Krista pána, v nižádné hříechy
ani v bludy ani v kterou nevěru. Žádá toho daru, aby mohl směle mluviti,
jakož na něj slušie v Kristu, aby v tom lidu hrozném pohanském směle
mluvil, neboje se jich hruozy, neboje se pochyby. Nebo v lidu zmateném
140 zvláštieho daru potrebie jest, aby uměl v nich Krista ustaviti skrze pravdu
čtenie. Ale ktož sám nerozumie čtení, ten prospěje v něm, jako ten v rataj-
ství, ktož se jest hedbávím vyšívati naučil.

Také žádá Apoštol čtenie pravé oznámiti, pro kteréž poselstvie děje
sedě v řetěze. Ale toť zkazí, milý svatý Pavle, našim kněžím hru, ani mněli,
145 by na poduškách sediece, že by měli poselstvie dieti, čtenie oznamující,
anebo usadiece se dva apoštoly na 40 kopách do roka, díli sú poselstvie ve
čtení na hradě v Praze i v jiných městech, ale tento chudý v řetěze ne za
přiekopy, ne za zdí u bezpečenství, ale do vsi Vavák nynie, ješto lidem núze
jest, ano je svodie, lúpie a tepou, a knězie, zlí nájemníci, do měst hrazených
150 za přiekopy utekli sú a vedú války jedni proti druhým s tím lidem, s kte-
rýmž sú se tam zavřeli. Ale Apoštol v řetěze děje poselstvie pro čtenie, ne na
peřinách, ne nad pečenými kury, ani v jiných rozkošech, lépe jest v řetěze
prospěl, než nynie v tapartiech prospievají; lépe jest v řetěze prospěl tomu
lidu čtením a uvedl je mnohé lidi ve čtenie. A nebude-li ještě v té vuoli
155 kazatelóv, neprospěje čtení nic, ani zjevie pána Ježíše Krista a jeho cest
lidem, neb vo trpělivosti umějí mnoho mluviti i lidem sprostným pokánie
těžká dávatí, a sami se toho nechtie prstem dotýkati i ti nosatí preláti.
Amen.

1 a 17n.: Efez. 6, 17-20 – 8: Řím. 13, 4; *darvo zbytečně* – 16 *Etc.* atd.

18 *ve všelikém snaženství* ve vsí snaze – 20 *ději říkám*, přináším; *v tomlo řetězu*:
tj. nejsa na svobodě – 22: Mk 14,38; Luk. 22, 40 – 27 *se obléčimy* oblékáme se –
29 *aby ostála* aby obstála

33 *od jeho vysoké chytrosti* od jeho (tj. ďáblovy) veliké lstivosti – 37 *v uostřichani*
od... vystřihajíce se – 38 *od zlosti* zloby; *v uoděnie* do brnění, výzbroje (obraz.) –

39 *aby námi nescházelo* aby se naší vinou neničilo – 41 *aby zprostil* aby vyprostil – 42 *spomoci pomoci* – 43 *nad moc* proti usilování – 47-48: 2 Petr. 2, 9

52 *bdieli v něm*: tj. v duchu, v bohu (srov. ř. 17-18) – 53-54 *kterak bychom v něm ostáli právě... ve všech stranách viery* jak bychom obstáli s jeho pomocí správně po všech stránkách ve víře – 59-60 *ubezpečené a netbavé* uklidněné a nedbalé

63 *léní líní* – 64 *oděnie výzbroj* – 66 *shromazdí shromáždí* – 67-68: Mat. 7, 8 a 25, 29 – 69 *snažnosť snahu* – 70 *v zisk* k prospěchu – 73-74 *nechutným děláním dobrého* děláním dobrých skutků s nechutí – 74 *neupriemého* neupřímného – 75 *jako za dluh* jako splátky na dluh, tj. z nutnosti; *skutky božie* bohubilé skutky – 77 *srozumie* porozumí; *muož uvéstí* může dopustiti (v jakých věcech podlehne) – 78 *necelé* neodolné, nemužné

85 *s přičinú* odůvodněně – 90 *zvlášti* zvláštní

99 *nemocní, neupriemí* slabí, nepřimí – 101 *nápisov* doslovných výkladů (jako protiklad k výkladům duchovním) – 107 *ač jie mnoho bude* třeba by jich (psaných liter) bylo mnoho – 109 *u vuodcích takových* na takových vůdcích – 111 *najieti* najmouti si (na opisování) – 112 *samému psáti jest* sám musí opisovat – 114 *nie nikterak; jedno... druhé* jednak... za druhé; *zčísti přečísti* – 118 *syroví* nezralí – 119 *nespravie se* nenapraví se – 120 *oblehčí zlehčí, zneváží* – 121 *mají se odporne* odporují si

122 *kněstvo* kněžstvo – 126-127 *mnie, by...* věděli domnívají se, že vědí – 128 *šámajice se* tápajice – 131 *v sloviech neznámých* řečí nesrozumitelnou

141-142 *v ratajstvi* v rolnictví

143-144 *poselstvie děje sedě v řetěze*: týká se Pavlova prohlášení k Židům z tzv. čestného vězení, v němž byl držen v Římě v době, kdy se jako římský občan odvolal proti judejským prokurátorům k římskému tribunálu – 146 *dva apoštoly na 40 kopách do roka*: míněn roční důchod z fary (pro faráře a jeho zástupce) nebo roční důchod kanovníka – 147-148 *ne za přiekopy* nikoli chráněn městským opevněním – 148 *do vsi Vavák* do zapadlé vsi (srov. nč. expr. „díra“) – 149 *zlí nájemníci* špatní najatí pastýři (tj. duší) – 152 *nad kury* nad slepicemi – 153 *v tapartiech* v dlouhých pláštích universitních hodnostářů – 155 *ani zjevie* a nezjeví, nevysvětlí

O TROJÍM LIDU

V tomto traktátě, vzniklém kolem r. 1425, Chelčický rozbírá uspořádání feudální společnosti a odmítá její rozdělení na stav panský, duchovní a poddanský. V uvedeném dělení odhaluje projev nerovnosti mezi lidmi. Dovojuje, že nerovnost lidí odporuje bibli, a rozváděje biblický obraz člověka, jeho hlavy a údů, ukazuje, že poddaní jsou ve skutečnosti nositeli všech břemen společnosti a živiteli ostatních stavů. Výstižně líčí tvrdý život „lidu obecného“, pohrdání, které jej postihuje, a celé dílo uzavírá požadavkem lásky a vzájemné pomoci, ale i rovnosti mezi všemi lidmi.

Takových věcí muož mnoho v písmě býti a každý jimi dovodí, což chce. Ale což se právě skrze písmo zakládá, tak se pozná po tom, což se na to založení staví. Mnoho vysokých a duchovních řečí skrze to dojení písem a z toho potupné věci vyrostly sú a k bohu velmi protivné. Jediněť jest to 5 příčinu v písmě vzíti na pomoc svým úmysluom, ješto se zdá, by to písmo ten úmysl mělo v sobě, což člověku v mysli jest. Ale čtení praví, že nechodil pán Ježiš do domu toho centuriona; ale když jest ještě podál byl, poslal